

Roelas maareformist Roelas sajand tagasi oli 2017.a novembris Roela rahvamajas MTÜ Roela Kodukant eestvõttel toimunud ajalookonverentsi teema

Roela alustas vabariigi 100 juubelit tähistama vägeva ajalookonverentsiga
„Koduvalla Sõnumid“ november 2017

Laupäeval, 18. novembril 2017 toimus Roelas taas kohaliku rahva eestvõttel ajalookonverents, mis seekord rääkis Eesti sündmise loo suurtest ja väikestest viitadest. Igast ettekandest koorus välja tõsiasi, et suured viidad – muutused ühiskondlikus elus - töid kaasa suuri muutusi ka inimestele, kujundasid nende saatusi.

Roela kooli vilistlane, Virumaa muuseumides vanemateadurina töötav Uno Trumm alustas oma ettekannet ajas 150 aastat tagasi minnes.

Selleks, et rääkida Eesti vabariigist sel ajal, pidi inimene olema kas anarhist, luuletaja või hull, riiklik kurjategija igal juhul. Üldlevinud teadmise kohaselt peetakse luuletajat Juhan Liivi esimeseks, kes lausunud, et *“ükskord on Eesti riik”*. Kuid Eesti-mõtte loos on Andres Dido, Carl Robert Jakobsoni lähemaid mõttekaaslast, siiski enne Juhan Liivi. Just Andres Dido luuletusest „Eesti sõalaul“ on otsitud julget unistust Eesti riigist: *„...Sest priius läigib meie eel/ ja Eesti vabariigi peal...“*. Selle, 1882.a avaldatud luuletuse eest pandi vanglasse ja saadeti asumisele. Tal oli siiski kõvasti õnne, et ta jõudis ära näha Eesti Vabariigi väljakuulutamise ning ka päeva, mil Prantsusmaa Eestit 1921.a tunnustas. Olgu see siis esimeseks viidaks.

1905. aasta revolutsiooni ajal peeti Eestile parimaks osalist iseseisvust, autonoomiat. Omariiklusest ei osanud veel unistada keegi peale Juhan Liivi. Juhan Liivilt pärineb esmakordselt kirja pandud mõte Eesti riigist: *„Ja nõnda on lugu ka Eestis/ ja nõnda on elu kiik: ükskord – kui terve mõte – ükskord on Eesti riik!“*. Friedebert Tuglas leidis selle luuletuse üles, muidu me poleks sellest keegi teadnuki. Teine viit.

Kui esimene omariikluse väljahõikaja on teada, siis keda pidada Eesti esimeseks presidendiks?

Üldlevinud arvamuse kohaselt on esimeseks presidendiks Konstantin Päts, kuid selleks võib pidada ka Koeru kihelkonna Päänurme meest rätsepat Hans Anton Schultsi, kes koos Mart Jürmaniga kuulutasid Vaalis välja Eesti Rahva Vabariigi. Aktiivsed mehed olid Vaalis läbi viinud oma maareformi, loonud vabatahtlikud miilitsasalgad ning koostanud isegi põhiseaduse. See julge väljaastumine ei jäänud võimudele tähelepanuta. Koeru saabus jõulude eel karistussalk, kes laskis mehed ilma igasuguse kohtuta kohapeal maha. Nende vabariik sai kesta nädala. Eesti vabariike kuulutati välja mujalgi. Need piirdusid enamasti ametnike väljaajamisega vallamajast ja vallapaberite põletamisega.

Järgmine suurem viit meie ajaloos on 1914. aastal alanud Esimene maailmasõda. Vene mobilisatsioon võttis sõtta sada tuhat eesti meest, andis neile relvad ja õpetuse. 1917. aastal, kui Venemaal algasid pöördelised ajad, tulid need mehed Eestisse tagasi. Nad teadsid, mis pidi relva käes hoida. Neist meestest oli hilisemas Vabadussõjas suur abi.

Maaküsimus, kui üks olulisemaid viitu meie ajaloos, tõstatus teravamalt taas seoses 1905. aasta revolutsiooniga. Maaküsimuse tõsisem arutelu algas 1917. aastal, kui kujunesid poliitilised erakonnad, mis seadsid maaküsimuse üheks prioriteediks.

1919.a vastu võetud maaseadus kuulutas esialgu kõik mõisamaad riigi omandiks ja sellest loodi riiklik maatastavara. Maaseadust oli riigile väga vaja, sest kaks kolmandikku Eestimaa elanikkonnast oli maata, samal ajal kui 58% kasutatavast maast kuulus suurmaomanikele. Revolutsioonijaia sündmustes püüdis Vene pool tugeva eestlasi propagandaga mõjutades enda poole tõmmata. Maareformiga otsustati, et tuleb taastada väikemaamandus nii kiiresti kui võimalik. See on parim viis võidelda kommunismi vastu. Väheoluline pole rahvuslik aspekt - iseseisvuse ülesehitamiseks tuli riik kindlustada ustavate alamatega ning selleks oli vaja murda Balti aadli võim.

Maareform oli väga terav: 96,6% maast riigistati, eelkõige rüütlimõisad (nende käsutuses oli 1,9 milj ha maad) koos neile kuulunud talukohtadega. Sama saatus tabas ka 57 eesti suurmaomanikku. Kompensatsiooniküsimus lahendati alles 1926.a, mil suurmaomanikud said kompensatsiooniks väikese hüvitise - kompenseeriti 3% maa tegelikust väärtusest. Metsaomandust ei kompenseeritud üldse. See oli ka arusaadav, sest Vabadussõjas kurnatud riigil ei olnud raha kusagilt võtta, pealegi tuli tasuda sõjavõlgu Ameerikale. Sellega sattusid paljud pered väga raskesse olukorda. Alles peale maa täielikku riigistamist oli võimalik maad osaliselt tagasi taotleda.

1924. aastaks jõuti suurem osa mõisatest tükeldada. Asundustalude maksimumsuuruseks määras riik 50 hektarit. Seejärel kinnitati ka maa väljaostu tingimused. Üldiselt oli tähtaeg 55 aastat, nii et enamik uusi peremehi oma maad enne iseseisva Eesti riigi kadumist omandada ei jõudnudki.

Tekkisid asendustalud - lõpuks ometi sai eestlane oma maa peremeheks. Kuid aeg näitas, et juba siis polnud 20 ha suurustel taludel võimalik toime tulla, toimetulekuks pidanuksid taludel olema vähemalt 35 ha maad. Eesti põllumajandust kandsid edasi 56 tuhat 35 ha suurust talu.

Maareformi mõjust Roela mõisale rääkis Ferdinand von Wrangelli järeltulija Peter Krienitz.

Pärast Ferdinand von Wrangelli surma võttis Roela mõisa juhtimise üle 18-aastane Hans Wrangell. Tema ülesandeks oli neil keerulistel aegadel mõisa säilitamine ja tavapäraste tööde jätkamine. Roela mõisa keeruline olukord oli alanud enne Eesti Vabariigi aega, kui 1917.a võeti Roela mõis punaste poolt üle. Kaks mõisa majapidamise eest vastutavat olulist isikut, mõisavalitseja ja karja eest vastutaja, võeti kinni ja saadeti Siberisse. Varem oli sõjavägi võtnud mõisalt paremad hogsused. Siiski oli võimalik mõisa vee peal hoida.

Hans Wrangell sai ühe maatüki, millel asus ka Roela mõis. Seadus võimaldas tal teisigi, õdede-vendade ja sugulaste maatükke taotleda, samuti teisi müügile olevaid maatükke osta ja riigilt maad rentida, kokku 500 ha maad. Mõisas said tähtsaks kõrvaltegevused, siin asusid saeveski, viinaköök, tärpentiinivabrik, juustukoda, kanala, mis töötasid suurema või vähema eduga.

Rajati puu- ja juurviljaaed, mille saadusi müüdi Rakvere ja Tallinna turgudel.

Nii kestis see 1939. aastani. Et punavõimu saabudes muutus olukord eluohlikuks, lahkus Hans Wrangell koos naise ja poegadega Saksamaale. Ta ei loobunud Eesti kodakondsusest ega võtnud endale Saksa kodakondsust. Isa ütles poegadele, et ta ei näe oma kodu enam kunagi, kuid teie näete.

Nüüd, pärast iseseisvust oleme tagasi ning oleme tänulikud, et meid on siin sõbralikult vastu võetud.

Seadustest, mis võimaldasid saada eestlasel maa omanikuks, andis ülevaate Kulina mõisa omanik ajaloolane ja jurist Anti Poolamets.

Maareform ja Vabadussõda on lahutamatud. Õige varsti sai eesti mees aru, et Vabadussõjas üles näidatud vaprust eest annab riik talle maad. Mida suuremat vahvust üles näitasid, seda kiiremini maad said. Maad

anti esialgse otsuse kohaselt tähtjaks rendile. Põliseks kasutamiseks anti maa alles siis, kui maatükile oli ehitatud maja. Maa anti 55 aastaks rendile. Inimesi aidati odava intressiga pikaajalise laenuga.

Piire talust kui ühest Roela kandi asundustalust rääkis Vilma Neelokse.

Tema äi Ernst Neelokse läks 24-aastasena Vabadussõtta. Sõjas sai ta kaks korda haavata.

Koju tagasi jõudes oli tal kaasas kiri sõnumiga, et tema sõjas osutatud teeneid eraelus arvestatakse.

Imekombel leidis pererahvas vabariigi ajal mapi taludokumentidega. Teiste hulgas ka rendilepingu põllutööministeeriumiga Roela vallas asuva Piire talu A4-le 15,7 tiinu suuruse maa rendile andmisega 7. maist 1921 kuni 30. aprillini 1927 koos rendihindadega. Metsa- ja heinamaa anti 12,5 km kaugusel Tudu kandis. Metsast puid ilma loata raiuda ei tohtinud. Roela mõisast sai Ernst järeelmaksuga loomi ja inventari soetada. Kui vili külvatud, tuli tallu perenaine tuua.

Elati Alavere külas, kust käidi 2 km kaugusele tallu tööle. Loomadele ehitati peavarjuks sara. Vett toodi loomadele kaelkookudega 300 m kauguselt naabri kaevust. Kõige pingelisem aeg oli heinaaeg, siis oldi nädal aega Tudu kandi heinamaadel heina tegemas.

Sündisid lapsed. Eluasemeks ehitatud väikest majakesest pidi saama saun, kuid sinna jäädi elama aastateks.

Kuue aasta möödumisel sõlmis talu riiigiga järgmise rendilepingu. Lõpuks osteti talu ka päriks.

Kuid niipea, kui talu võlad makstud sai, tuli „suur vabastaja“, pani peale suured normid, tegi kolhoosid, võttis maa, jättes vaid kuus sajandikku. Kui perepoeg Uno sai täisealiseks, alustati alevikku oma maja ehitamist.

Nõukogude ajal sellest juttu polnud, mis talust sai. 1990-ndatel, talude tagasivõtmise aegu andis Uno talutegemise poeg Jaanile. Jaan ostis sovhoosilt Rasivere farmi ja ümberkaudseid maid.

Viis aastat tagasi (2012) ehitas uue, kaasaegse robotlüksiga lauda Tammiku külla.

Puka küla Puka talu loo rääkis Eha Kuusemetsa tütar Silva Taremaa.

Tema sõnul nende Puka talust dokumente säilinud ei ole, on vaid ema suuline pärimus. Puka talule pani aluse Peeter Matus, kes Vabadussõjast osavõtmise eest sai autasuks Vabadusristi, millega kaasnes 20 ha suurune talu. Peeter Matus sai sõjas raskelt haavata – pommikillud viisid ta näo alumise poole ja terve üks kehapool oli pommikilde täis. Ta viibis pool aastat Moskvast haiglaravil. See pidi olema I maailmasõda – vaevalt et vabadussõjas Eesti poolel sõdinut Moskvasse ravile saadeti. Pärast tervenemist abiellus ta Võrumaal rikka talutütrega Almaga, kellega tuldi Virumaale autasuks saadud tallu elama. Talumaadel asus suur mõisa palkseintega heinaladu (Puka ladu). Selle lao järgi saigi Puka küla endale nime. Heinalattu ehitati kahe toa ja köögiga eluase, kuhu Võrumaalt toodi elama ka Peetri vanemad.

Talu oli väga edukas, sest Peeter oli ettevõtlik mees. 1927.a valmis suur karjalaut, 1929.a suur kõrgete akende ja verandadega talumaja. 1932.a ehitati suur sigala, kus kasvatati peekonsigu, neid eksporditi Inglismaale.

1930.a osteti teine, Loo talukoht.

Inglismaalt toodi sigade rahade eest tallu rehepeksumasin Munkstel, traktor Deering ja küla esimene ristikukülvimasin. Talus peeti 15-pealist lüpsikarja.

Perenaine Alma oli suur kangakuduja, ta korraldas ka kangakudumise kursusi, organiseeris talgud. Talu oli väga jõukal järjel, peeti sulast ja paari tüdrukut. Kuna perel lasteõnne polnud, võeti kasulasteks sugulaste lapsi.

Nõukogude korra tulekuga võeti kõik ära, talu kahte tuppa seati sisse kolhoosi kontor.

Peeter Matus suri kohe pärast kolhooside tulekut.

Alma elas küllalt vanaks.

Eha kahest tütrest pole põllupidajaid saanud.

Soone talu loo rääkis Heiti Altosaar.

Soone talu rajas abikaasa vanaisa Jüri Soone, tema vend Heinrich sai Vabadussõjas surma. Teda autasustati postuumselt Vabadussõjaristiga ja tema isale anti 21 ha suurune maatükk end. Rosenthali karjamõisa osast Obja külas.

See maatükk oli väga hea boniteediga.

Kuna aga isal oli talu olemas, andis ta selle oma teisele pojale Ervinile, kellest sai Soone talu peremees.

Ervin Soone oli isa kõrval põllumajanduse väga hästi selgeks saanud. Aastate pikku ehitati hooned, osteti põllumajandusmasinaid. Soone talu oli esimene, kus hakati kasutama mineraalväetisi. Isegi Roela mõisnik käis uudistamas meie talu põldudel kasvavat vägevat nisu.

Nõukogude võimu tulles esialgu talud püsisid, inimesed ei tahtnud kolhoosi minna. Kuid maksud tõusid.

Küüditamise nimekirjas olid Soone talu esimene, aga peremehel õnnestus pääseda. Hiljem oli ta esimene, kes kolhoosi astus, sest pääsu polnud.

Heiti sattus Tallinna tehnikaülikooli neljanda kursuse tudengia siiakanti. Sestpeale möödusid kõik minu 30 suve loomadele heina tehes, kuni uue aja tulekuni. Nõukogude ajal võisid loomapidajad heina teha väga viletsatel maalappidel, teeservadel.

Uue aja tulekuga tõusis päevakorda maa tagastamise küsimus. Töötasin sel ajal tehnikaülikoolis, kus oli oodata koondamisi, olin siis 53-aastane. Otsustasin tagasi võtta. Masinaid polnud, teadsin ka, et 25 ha suurune talu ei suuda end ära majandada. Euroopa Liidu abirahadega õnnestus end Saksamaal täiendada. Väiketalude hävimine käib praegu.

Kaasaegne suurtehnika teeb ära kogu töö. Sama protsess käib ka Lääne-Euroopas, ehkki seal puhusid vahepeal teised tuuled. Talu pidas Heiti Altosaar senikaua, kuni tervist oli, 2007.aastani. Püüan talukohta alles hoida. Kui meie kaome, kas siia tuleb keegi elama?

Ajalookonverentsil saime palju targemaks, teada-tuntud sündmustele ja faktidele lisasid värve kohalike inimeste ja talude kujunemise lood.

Ajaloo olemuslikult suurim võlu seisneb ajaolus, kus kõik tänased suured mured ja probleemid muutuvad tühisteks ja väikesteks täpikesteks ajaloo pikas ahelas.

Ajalugu on meie iga ühe lugu, mis seob meid minevikuga ja tulevikuga ning see kestab pidevalt, katkematult, igal ajahetkel. Õnnelikud on need, kes oskavad seda hetke märgata ja leiavad korra aastas päeva, kus väikeste viitade taga suuremat näha.

Hilje Pakkanen

Illustreerivad fotod Roela kandi talude tegemistest Tiina Alavere MTÜ Roela Kodukant